

Chloupek, Jan

K stylistickému rozrůznění nářečí, zvláště jeho syntaxe

In: *Otázky slovanské syntaxe : sborník brněnské syntaktické konference*,
17.-21.IV.1961. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp.
427-428

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119464>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K STYLISTICKÉMU ROZRŮZNĚNÍ NÁŘEČÍ, ZVLÁŠTĚ JEHO SYNTAXE*

JAN CHLOUPEK (Brno)

Moje připomínka je míněna k diskusnímu příspěvku prof. K. Horálka (viz zde na str. 424).

Jedním z charakteristických rysů novodobého spisovného jazyka je jeho bohatá stylistická rozrůzněnost, sloužící individuálnímu výběru uživatelů jazyka a projevující se v ustálení stylových vrstev s relativně stabilními soubory vyjadřovacích prostředků.

Individuální výběr vyjadřovacích prostředků provádí samozřejmě i uživatel místního nářečí, avšak na rozdíl od uživatele spisovného jazyka jsou jeho možnosti omezeny jednak „tuhostí“, pevností nářeční mluvnické struktury (jak ji už před časem konstatoval sám prof. Horálek), jednak jednoduší nářečního lexika. Příslušník nářečí si vyjadřovací prostředky volí především z jediné stylistické vrstvy („dialogové“); z toho vyplývá, že o vlastním rozrůznění nářečí v stylových vrstvách nelze tak jednoduše mluvit: pro jistou situaci se hodí jen jistý výraz, není tu možnost výběru z dvou konkurujících prostředků. Např. v oblasti bývalého působení zvěrokleštičů (na Bojkovicku) nutně existovala a zčásti dosud existuje podrobná zvěrokleštičská terminologie rázu téměř „slangového“. Ale v sousedních oblastech pochopitelně zůstává tato terminologie neznáma, nijak se slohově nepřehodnocuje (např. pro nadávky). Tuto terminologii nelze v žádném případě označovat za jakousi slohovou vrstvu.

Tím nechci popírat, že existuje lidová slovesnost (velkou převahou ústní) s větší nebo menší mírou uměleckého zaměření. Jaký vliv to má na mluvnickou strukturu a slovník dialektu? Po stránce hláskové a tvarové se používá buď vyjadřovacích prostředků tradičního nářečí (tj. v podstatě bez možnosti výběru z dublet), nebo vyjadřovacích prostředků nářečí vedle prostředků spisovného jazyka, aby se tím demonstroval vyšší kulturní cíl takového projevu (např. na Slovácku spisovně zvrtně se vytlačuje v dětských říkánkách markantní nářeční *sa*). V tomto druhém případě navrhuji mluvit o stylizovaném nářečí. Slohotvorný proces tu překračuje vrstvu tradičního místního nářečí a vlastně ji opouští. Obdobné je to i v lexiku: výpůjčky ze spisovného jazyka se tu cítí jako prostředek dosažení vyššího stylu;

* Příspěvek nemohl být pro časovou tiseň přednesen. (Pozn. red.)

není-li toho potřeba, vystačí se s jednoduchým lexikem nářečním. V tvoření slov je vůbec pochybné, zda se místní nářečí vůbec ještě jako živý jazykový útvar projevuje, nové výrazy se prostě přejímají ze spisovné češtiny.

Poněkud složitější je tato otázka, všímáme-li si syntaxe. Lze tu opravdu pozorovat jakýsi náběh k vypravovačím stylu (např. v nářečí jsou hojně zastoupeny prostředky navazovací, ale ty se — ovšem v menší míře — vyskytují i v dialogu), ale na druhé straně vidíme, že se tu rozdíl mezi vypravováním a dialogem stírá, jak vyplývá např. z nerespektování roviny uvozujícího projevu (vypravěče) a roviny projevu situačně prvotního při reprodukci cizího projevu. Situačně prvotné projevy jsou reprodukovány, aniž se jejich situační prvotnost nějak formálně vyjadřuje (chybějí uvozovací slovesa, výrazné předěly intonační atp.).¹ Sotva by v syntaxi bylo možné vést zřetelnější hranici mezi stylem vypravování a stylem dialogu. Nebo lze si zajisté představit využití dialektu jako charakterizačního prostředku ve spisovném vypravování, ale nikdy jsem se nesetkal ani u nejnávštěvnějších lidových vypravěčů s pokusem jazykově charakterizovat příslušníka spisovného jazyka; v tomto smyslu je místní nářečí nenahraditelné, ačkoli samo o sobě jazykovou charakterizaci vyjádřit nedovede.

Proto se domnívám, že zdůrazňováním stylistických rozdílů v nářečí nerespektujeme specifickou místního nářečí, tj. jeho mluvnickou i lexikální jednodušnost, a poměry v nářečí měříme spisovným jazykem. Je pravda, že v složitějších projevech lidové umělecké tvořivosti odrážejí se umělecké postupy i ve volbě jazykových prostředků, soudím však, že se tu slohotvorný proces shoduje s postupy běžnými ve spisovném jazyce a že tedy není úkolem dialektologie, aby je zkoumala. Dialekt je tu v rukou lidového umělce jen tvůrčím materiálem a nakládá se s ním v podstatě stejně, jak by se nakládalo se spisovným jazykem. Tak např. syntax v projevech většiny lidových vypravěčů má málo společného se syntaktickou stavbou tradičního nářečí, zato se často shoduje se syntaxí jistých projevů běžně mluvených nebo dokonce někdy i se syntaxí formálně složitých projevů vlastně spisovných. I to je dokladem toho, že stylistický rozbor nářeční syntaxe není prvořadým úkolem naší dialektologie a že k němu nebude zatím možno přihlédnout ani při přípravě syntaktické části slovanského jazykového atlasu. Jednou však i k němu přistoupíme.

¹ Srov. autorův čl. *Vyjadřování situačně druhotných projevů ve východomoravských nářečích*, *Naše řeč* 42, 1959, s. 266—271.